

74

X ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՀԱՅԵՐԸ ¹⁾

IV

Ամերիկահայերը և յեղափոխութիւնը

Ամերիկահայոց յեղափոխական կեանքը կսկսի 1889 թուականէն: Յեղափոխական գաղափարը այս նոր գաղթականութեան մէջ առաջին անգամ տարածողը Տիար Մկրտիչ Փորթուգալեանը կ'ըլլայ, իր թերթին՝ Արմէնիայի միջոցաւ, որ արդէն հրատարակուիլ սկսած էր 1885-ին, Մարսէյի մէջ: «Արմէնիա»-ն իր սկիզբի օրերէն սկսեալ իր կէտ նպատակը կ'ընէ Արտասահմանի հայոց տեղեկութիւններ հաղորդել ազգային վիճակին և Հայաստանի վիճակին մասին, ու անիկա կը յաջողի այս կերպով արտասահմանի հայ գաղութներուն՝ ի մասնաւորի ամերիկահայ գաղութին՝ մէջ նոր ոգի մը արթնցնել և անոնց ուշադրութիւնը հայ ազգի իսկական պահանջների վրայ դարձունել:

«Արմէնիա» լրագրի պաշտօնը կը լինի յեղափոխական գաղափարի տարածումը հայ ժողովուրդին մէջ: Անոր նպատակը կ'ըլլայ հայ ժողովուրդին մէջ տարածել իր հայրենիքի վերականգման գաղափարը և քարոզել հայ ժողովուրդին ներքին ոյժ գոյացնել ազգին մէջ յեղափոխութեան համար: Անոր այս սկզբունքներուն վրայ ահա Ամերիկահայ գաղթականութեան մէջ կը կազմուի «Հայոց Հայրենասիրական Միութիւն» անունով առաջին յեղ. կազմակերպութիւնը, 1899 թուականին, որուն կազմութեան

¹⁾ Լումայ 1907 3—4.

կը մասնակցի նաև Արմէնիա ի խմբագիր-տնօրէն պ. Մ. Փորթուգալեան: Ասկէ քիչ յետոյ կը ծնի Հնչակեան կուսակցութիւնը, ընկերավարական հողի և հայաստանը քանի մը տարիներու մէջ ազատելու ծրագրին վրայ: «Հայոց հայրենասիրական» միութեան անդամներէն շատերն այնպէս կը վարուին որ իրենց տարեկան բաժանորդագին վճարելէ մէկ տարի յետոյ երբ կը տեսնին թէ հայոց թագաւորութիւն մը չի տրուիր և իրենց տուած քանի մը տալէրներով, ով գիտէ ինչեր կերագէին իրենք, իրենց երևակայած մեծ մեծ բաներ չեն իրականանայ, կը ձգեն անդամակցութիւնին, մինչդեռ անդին Հնչակեան կուսակցութիւնը ասպարէզ իջած՝ յեղափոխական ընթացքներ ընել սկսի, հայկական ապստամբութիւնը մօտալուտ է կը յայտարարէ և գեղջուկների սիրտերը թունդ հանելով՝ կազմակերպութեան գործը յառաջ կը տանէ:

Ամերիկահայ գաղթականութիւնը յեղափոխական տեսակէտով շատ գործ ըրաւ, բայց ոչինչ ըրաւ կարելի է անուանել, որովհետեւ իր ըրածին փոխարէն հայաստանի օգուտ մը ծնանելու՝ փորձանքներ ծնաւ անոր գլխուն: 1890—1895 թուականը Ամերիկահայը յեղափոխութեան համար ահագին գումարներ տուած է:

1896-ի Հնչակեան կուսակցութեան երկուքի բաժանումը, հին (Նազարբեկեան) ու նոր (վերակազմեալ) հնչակեան անուններով, պատճառ կը դառնայ Դաշնակցական կուսակցութեան գործնալուծ, որոնք ասկէ առաջ շատ թոյլ և անտես առնելու աստիճան կազմակերպութիւն մըն են եղել: 96 էն յետոյ Ամերիկահայ գաղթականութեան մէջ ուրեմն երեք տեսակ յեղ. կազմակերպութիւններ գոյութիւն կ'ունենան, հին ու նոր հնչակեան կուսակցութիւն և Դաշնակցական:

Նոր հնչակեանները 96 էն մինչև 1901, հինգ տարուան շրջան մը, շատ ազդու ու կնահատելի գործունէութիւն մը ցոյց կ'ուտան, իրենց միակ նպատակ ընելով՝ Ամերիկահայ ժողովուրդին միտքը, որ հայկական կոտո-

բաժնեբերէն յետոյ յեղափոխութեան դէմ ծռած էր և յեղափոխութիւնը ատել սկսած էր, շիտկել յեղափոխութիւնն ատել սկսած էր, շիտկել յեղափոխութեան հանդէպ:

Վերակազմեալ հնչակեան կուսակցութիւնը՝ իր օրկանին (Նոր-կեանք որ կը հրատարակուէր Լոնդոնի մէջ Տիար Արփիար Արփիարեանի խմբագրութեամբ) միջոցաւ աշխատած է ժողովուրդին վրայ տիրող յուսահատութիւնը փարատել, ժողովուրդը յեղափոխական գաղափարին հետ հաշտեցնել, որմէ խրտչիլ սկսած էին ջարդերէն յետոյ, և զանի ապագայ յեղափոխական ապստամբութեան մը պատրաստել, անձայն ու անշշուկ: Ասոնք շարունակեցին իրենց այս ընթացքը մինչև 1901 թուականը: Ամերիկահայ ժողովուրդը շատ սիրալիր համակրութիւն մը ցոյց տուեց ասոնց հանդէպ մինչև այդ թուականը իր դրամական ձեռնտուութիւնն երբեք չի խնայեց, տուեց ինչ որ կ'ապասուէր իրմէն: Նոր հնչակեան կուսակցութեան այս հինգ տարիներու շրջանին մէջ իրենց բոլորած աղւոր ու ժողովուրդին սիրելի և հայաստանի համար նպաստաւոր գործունէութիւնը վերագրելու է նոյն կուսակցութեան պետ՝ Տիար Արփիար Արփիարեանի իմաստուն ղեկավարութեան, որը Նոր-կեանքին միջոցաւ ժողովուրդը հաշտեցուց յեղափոխական գաղափարին հետ, կըթեց զանի ազնիւ գաղափարներով և իր կուսակցութիւնը տարբեր յեղափոխական կուսակցութեանց հետ ջանաց միշտ համերաշխ պահել: Բայց այն օրէն երբ սոյն կուսակցութեան կարգ մը ուրիշ անձնաւորութիւններ, որոնք կետրոնական վարչութեան ալ անդամներ էին և հեղինակութիւն ունէին կուսակցութեան մէջ, անհատական գծով հաշիւներէ ու փառասիրութենէ մղեալ վատ կերպով դուրս ձգեցին կուսակցութենէն Արփիարն, այն օրէն սոյն կուսակցութիւնը կարգ մը անհատներու ձեռքը շահու աղբիւր դարձաւ և իր հմայքը կորսնցուց ժողովուրդին աչքին առջև:

Ամերիկահայուն մէջ գիտակցական ոգի մը չի զարթ-

նեցաւ, անիկա չի կրցաւ հասկնալ թէ՛ որո՞նք, որ կու-
 սակցութեան ոյժ տալ պէտք էր, որ հայրենիքին համար
 նպաստաւոր ըլլար. չի կրցաւ ըմբռնել թէ՛ յեղափոխու-
 թեան անունով իր տուած դրամները նպատակին թէ իր
 կուսակցութեան գլխաւոր պետերուն հանգստի ու երջա-
 նիկ ապրուստներուն համար կը գործածուէր։ Ամերիկա-
 հայը զինքը յեղափոխութեան առաջնորդել հանդիսացող-
 ներուն ձեռքը կոյր գործիք մ եղաւ, տգէտ ամբոխ մը՝
 որ անոնք իրենց անհատական հաճոյքնին ապահովելու
 միջոց մը գործածեցին, յաւէտ և ոչ ուրիշ օգտակարու-
 թեան մը համար։ Ամերիկահայ յեղափոխական տղայքներ,
 բարի ու միտմիտ ամենքն ալ, ամենայն անկեղծութեամբ
 հետևեցան իրենց ներկայացուցիչներուն, նուիրեցին իրենց
 վաստակի արդիւնք եղող հազարաւոր տալէրները յեղա-
 փոխական սուրբ գործին համար, բայց չի կրցան գիտակ-
 ցութեան հասնիլ որ իրենց կեղծ առաջնորդները իրենց
 մէջէն վտարէին և յեղափոխութիւնը սուրբ ու ճշմարիտ
 հողի մը վրայ դնէին։ Ընդհակառակը ոյժ տուին ամեն
 անոնց որ զինքը խաբեցին, իր դրամն ու կեանքը առին։
 Արտառուց բան մը թող չի թուէր Ձեզ երբ ըսէի թէ՛ հոս,
 կուսակցականներ, գաղափարի մը ետև երթալէ առաջ
 մարդերու ետևէն գնացին, շիք հագուած, մօրուսաւոր,
 վայելչակազմ մարդերու, ասոնց գաղափարներն ընդգրկելէ
 առաջ՝ անձերը գրկեցին, պաշտեցին ասոնք իրենց ներ-
 կայացուցիչները՝ որովհետև ան իրենցն էր ու իրենց
 կուսակցութեան կը պատկանէր։ Խուսկ ծխեցին ասոնց
 ոտքերուն իրայ, հմայուեցան, մազնիսացուան ասոնցմէ,
 ու այսպէս տեսակ մը մարդապաշտներ դարձան. ալ կա-
 րելի էր որ իրենց պաշտած անձերուն թերութիւնները
 տեսնէին, անոնց սխալն հասկնային, անոնց որ աստիճա-
 նի վատ, աննկարագիր ըլլալնին ըմբռնէին և ասոնց ետևէն
 երթալէ զգուշանային։ Ձէ, այս բանը կարելի չէր ասոնց
 համար, ասիկա անհանդուրժելի էր ու մահու չափ դժուար։
 Կուսակցական մոլեռանդութիւնը մղեց զիրենք որ

եղբայրասպանութիւն ալ կատարուէր. Արիկ էֆ. Ուն-
ճեանի նման ազգասէր ու պատուական հայեր ալ սպան-
ւուէր, Հայաստանը աղէտներով ալ լեցուէր, նորէն իրենք
իրենց առաջնորդին ըրած սխալներուն առջև ծունկի գալին
ու երկրպագէին:

Ամերիկահայ կուսակցականներու հոգիներուն վրայ
ճշմարտութեան ճառագայթը չի կրցաւ ծագիլ, անոնք
մութին մէջ մնացին շարունակ և այսպիսով շահու աղ-
բիւր մը դարձան իրենց պետերուն ձեռքն: 1900 էն մին-
չև այս թուականն ասոնք շահագործուեցան պարզապէս
իրենց առաջնորդներուն կողմէ, ու այս վիճակը պիտի շա-
րունակուի տակաւին մինչև որ այս աշխարհի հայոց մէջ
գիտակցով լինը կարթննայ, մինչև որ յեղափոխութեան
ոյժ տուողներ բարին ու կարճ իրարմէ զանազանելու աս-
տիճան մտածումով չի հասուննան. Եթէ ամբոխը ամբոխ
մնայ, զինքը շահագործողներ չպիտի պակսին, որ վատ
կերպով պիտի խաբեն ժողովուրդը փայլուն ու շլացուցիչ
խօսքերու տակ և անոր քրտինքի կաթիլներով ձեռք բե-
րած զոհողութիւնը իրենց ստամոքսներուն մէջ պիտի հո-
լեցնեն ու փորերնին հաստացնեն: Այս հաւաստումը կրնամ
ըսել ձեզ, ու ասիկայ առանց վերապահումի, որովհետև
պարագան ակներև է:

Հին Հնչակեաններ (Նազարբէկեան) 96 էն մինչև
901 թուականը շատ ցանցառ ու տարտամ գործունէու-
թիւն մ'ունեցած են ամերիկահայ քաղաքականութեան
մէջ, անոր համար որ նախ՝ իրենց ծրագիրը ընկերակա-
րական հողի վրայ դրուած ըլլալուն՝ ժողովուրդն անօ-
գուտ ու անիրազործելի համարեց, երկրորդ ու ամենէն
գլխաւոր պատճառը՝ երբեմն իրենց ընկերակից և նոյն
ժամանակուայ իրենց հակա-կուսակցութեան (նոր Հըն-
չակեան) իրեն դէմ հանած արգելքներն ու խոչնդոտները,
որուն պատճառաւ այդ կուսակցութիւնը չի կրցաւ մուտք
գործել ամերիկահայ ժողովուրդին մէջ՝ այն չափով, որ
չափով որ միւս կուսակցութիւնները (զաշակցական և

նոր հնչական) գտան 96 էն—1901 ու գրեթէ մինչև
ցայսօր:

Դաշնակցական կուսակցութեան գործունէութիւնը
այս գաղթականութեան մէջ՝ 96 էն յետոյ սկսած կարե-
լի է անուանել, կամաց-կամաց անոնք ալ իրենց վարդա-
պետութեան ետեւէն քալողներ ունեցան:

Նոյն երեք կուսակցութեանց մրցակցութիւնը գրե-
թէ մինչև 1900 թուականն ժողովուրդին անմիաս եղած է,
բայց այդ թուականէն յետոյ մեծապէս ազդեալներ: Ա-
նոնք իրենց ուրոյն օրկան թերթերն ունէին արդէն այս
երկրին մէջ 1900-ին (բացի հին հնչականներէ), որոնց
միջոցաւ իրենց յեղափոխական (?) սկզբունքն ու գաղա-
փարները կտարածէին ժողովուրդին մէջ:

Կուսակցական մրցակցութեան ամենագէշ, վատ ու
աղտոտ թուականը 901 էն որ կը բացուի: Մրցումը ակն
յայտնի կերպով՝ երկու կուսակցութեանց մէջտեղ էր.
Դաշնակցական և Նոր հնչական: Մէկը միւսին արգելք
հանդիսանալու, ժողովուրդը անկէ հեռացնելու, անոր
գործունէութիւնը կասեցնելու համար ամենավատ միջոց-
ներուն կրիմէին, իրար կը զրպարտէին, իրարու կը
հայհոյէին, իրար կը հալածէին թշնամիէ մ'աւելի և կաշ-
խատէին իրարու արիւն խմելու: Իրար հալածանքի այս
քաղաքականութեան ծնունդ տուողները սոյն երկու
կուսակցութեանց Ամերիկայի մէջ գտնուող ներկայացու-
ցիչներն էին, թուով քանի մը անհատներ, որոնք ամբողջ
կուսակցութիւնը իրենց ձեռքին մէջ առած՝ իրենց քմա-
հաճոյքի ուզածին պէս կը ղեկավարէին, միւս հետևող
դասակարգը պէտք էր ամենայն խոնարհամտութեամբ
համակերպել այս ներկայացուցիչներուն: Ասոնց թերթե-
րը կարդալ անհնարին էր առանց խղճահարուելու, որով-
հետև լիքն էր հայհոյութիւններով: Ամերիկահայը թոյլ
գտնուեցաւ կուսակցական այս գէշ մրցակցութեանց առ-
ջէն առնելու: Ամերիկահայը—ամբողջութիւն չեմ առներ,
այլ այն մասը որ այս կուսակցութեանց ետեւէն գնաց

այնպէս ինչպէս հրեայ ժողովուրդը Մովսէսին—չի կրքաւ ասոնք սանձահարել, չի կրքաւ ասոնց մրցակցութիւնը սահմանափակել, չի կրքաւ ասոնց արժանի բարոյական պատիժը տալ, այլ թոյլ տուաւ որ ասոնք իր մէջ եղբայրասպանութիւնը քարոզեն, ատելութիւն սերմանեն, եղբայրն եղբօր դէմ զինեն, իրար ամբաստանեն, իրարու հայհոյեն, իրարու հանդէպ թշնամանքով վերաբերուեն, ստեն, կեղծեն, ազգի մէջ աւերներ գործեն յանուն յեղափոխութեան:

Ամերիկահայեր, որոնք կուսակցութիւններու անդամներ արձանագրուեցան, կուրօրէն հետեւեցան զիրենք դէպի կորուստ, դէպի անդունդ առաջնորդող իրենց առաջնորդներուն. մոլեռանդութիւն մը ստեղծուեցաւ ասոնց մէջ շնորհիւ սոյն կուսակցութեանց այս տեղի կարգ մը ներկայացուցիչներուն, և այս մոլեռանդութիւնը իրենց աչքերը կուրցուց. ասոնք չի տեսան ճշմարտութիւնը որ իրենց պատկանած կուսակցութեան սահմաններէն դուրս կը յայտնուէր, ասոնք մոռցան իրենց պարտականութիւնը՝ հայրենիքի հանդէպ, մոռցան թէ՛ եղբայրն ատելը վատ բան է, հայր՝ հայուն դէմ զինելը նոյնչափ ու աւելի վատ, մոռացան վերջապէս գաղափարական տեսակէտով տարակարծիք եղողի մը հանդէպ իրենց բռնելիք տարրական օրէնքը ու մոռցած ամեն նրկատում նոյն ինքն այս մոլեռանդութեան երեսէն, և թոյլ տուին որ այս բոլոր սրտմաշուք բաները ըլլան և շահագործուեն իրենք իրենց կուսակցական պետերէն:

Ամերիկահայը տեղի տուաւ որ յեղափոխական անունին տակ ապաստանող կարգ մը խաչագողներ շահագործեն ամբոխին տգիտութիւնը, ու ասոնք մեծաւ մասամբ յաջողեցան իրենց այս անարգ ծրագրին մէջ շնորհիւ նոյն այս ամբոխի տգիտութեան:

Ամերիկահայ յեղ. կուսակցութեանց վարիչ անդամները—շատ քիչ բացառութեամբ—ջանացին որ ժողովուրդը գաղափարական պատրաստութիւն չ'ունենայ, ըմբռ-

նույնպիսի ու հասկացողութեամբ չի հասուննայ և ջանացին չեզոքացնել այն ամէն ջանքեր որոնք ժողովուրդը դաստիարակելու բնոյթն ունէին: Ասոնք ժողովուրդը տգէտ պահելէ զատ իրենց գործելակերպը դրած էին զարնել, սպաննել իրենց դրամ տալ չուզող հայ հարուստները և իրենց համակարծիք չեզոք հայ գրադէտները ու անկեղծ գործիչները: Ու ասիկա յեղափոխութիւն(?) կը նշանակէր ասոնց համար: Ամերիկահայը այսպիսի անձերի գրածներին նշանակութիւն տուեց և թոյլատրեց որ իրենց ուզածի չափ սուտեր և զրպարտութիւններ տարածեն ազգին անկեղծ գործիչներին վրայ և այդպիսով ժողովուրդը նախապաշարեց ասոնց դէմ, որպէսզի ասոնք երբ փորձուեն իրենց շահատակութիւնները հրապարակ դնել չի յաջողին: Ամերիկահայը մեր այս յեղափոխական գործիչներին հաւատաց, և ասոնք, այս տգէտ խուժանը որոնք ազգային կեանքէն բնաւ տեղեկութիւն չունէին, կոյր զկուրոյն հետեւեցաւ ասոնց, այնպէս որ եթէ հացի տեղ քար ալ տրուէր իրենց, ծամել կաշխատէին:

Ամերիկահայը սնոյց ու ապրեցուց այս կուսակցութիւնները և կը շարունակէ դեռ իր այդ պաշտօնը, կուսակցութիւններ՝ որ իրենց այսպանելի ընթացքով թէ՛ ամերիկահայուն բարոյականը աւերեցին և թէ՛ մեծ մեծ ջարդելով, պոռոտախօսութիւններով հայ ազգը դէպի կորստեան անդունդը գահավիժեցին, և յեղափոխական գործը, որ երեսուն տարիներէ ի վեր պատրաստուել սկսած էր, ետ զարկին:

Ամերիկահայը մեղադրելի է այս բանին մէջ, որովհետեւ նոյն ինքն էր ասոնց գոյութեան պատճառը, ասոնց նեցուկ եղողը. Ամերիկահայը եթէ ինք իր գլխուն տէրն ըլլար, գիտակցութիւն ունենար, այն ատեն ոչ այս խաչագողները իր մէջ երևան կ'ուզային, ոչ այս հայրենասէր գործերը կը կատարուէին և ոչ ալ յեղափոխական գործը կը վտանգէին: Ասոնք, այս պատահարները, որ սիրտեր կարիւնէ, չ'ըլլալէ չատ՝ գուցէ շէնք շնորհք բա-

րիք մըն ալ ծընէր Հայաստանի գլխուն, ամերիկացուն տուած զրամով: Ամերիկահայ յեղ. կուսակցութիւնները առ հասարակ պատուհաս և փորձանք դարձան թէ այս դաղթականութեան և թէ Հայաստանի գլխին: Այս պիտի ըսեն ինծի հետ նոյնպէս անոնք՝ որոնք ազատ կըխորհին, ազատ ու խղճի մտօք կը մտածեն, կը դատեն, որոնց միտքերը կուսակցական նեղմիտ զգացումներով բեռնաւորուած չէ և կուսակցական մոլեռատնդութեամբ չեն ապրիր....: Այս նիւթին վրայ ալ այսչափ:

Յաջորդիւ կը գրեմ ձեզ թէ Ամերիկահայերը ինչ օգտակարութիւն ունեցան Ազգային տեսակէտով,

Մ. Պէրպէրեան